

Stanisław Michalczuk

Z badań lubelskiej Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PKZ nad budownictwem drewnianym w województwie rzeszowskim

Ochrona Zabytków 23/3 (90), 225-228

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nych do stalowej konstrukcji budynku (il. 7d).
3. W poziomie stropu nad ostatnią kondygnacją wykonany został żelbetowy wieniec skotwiony z murami zewnętrznymi. Wieniec ten, poza związaniem budynku w poziomie gzymsu, miał na celu przejście ewentualnego rozporu z konstrukcji dachu. Zdjęcie (il. 8) ilustruje stan budynku w grudniu 1969 roku, bezpośrednio przed przekazaniem go do użytkowania.

U w a g i k o ń c o w e. Tego typu zabezpieczenie może mieć zastosowanie w wypadku wymiany stropów w obiektach zabytkowych nie mających murów nośnych o odpowiedniej wytrzy-

małości. Należy jednak pamiętać o konieczności stwierdzenia odpowiedniej nośności podłoża gruntowego, aby różnice osiadania pomiędzy istniejącymi murami a wbudowaną konstrukcją nośną były możliwie minimalne. Wydaje mi się, że nie powinny one przekraczać 5 mm. W wypadku słabego podłoża gruntowego poniżej stóp fundamentowych należałoby przewidzieć oparcie ich na palach wierconych, o odpowiedniej średnicy i długości.

doc. dr inż. Zygmunt Szafran
Politechnika Wrocławska

CONSTRUCTIONAL PROBLEMS AT RECONSTRUCTION OF „POD PRZEPIÓRCZYM KOSZEM” (QUAIL BASKET) HOUSE IN LEGNICA

The house under discussion, dating probably as far back as to the 16th century, is situated at the Old Town Market and has many times been subjected to reconstructions. Now, in view of its poor technical condition, it required general restoration. However, owing to a need to replace the obsolete floors it has proved indispensable to make an additional load-bearing construction able to take over the load of the

said floors. From the accompanying sketches may be seen the situation of this newly provided constructional system. It is a construction consisting of steel beams embedded with concrete into foundations and reaching as high as to the wall coping level. This type of solution can be applied where the weakened load-bearing walls are not strong enough to bear the new, heavy-weight floors.

STANISŁAW MICHALCZUK

Z BADAŃ LUBELSKIEJ PRACOWNI DOKUMENTACJI NAUKOWO-HISTORYCZNEJ PKZ NAD BUDOWNICTWEM DREWNIANYM W WOJEWÓDZTWIE RZESZOWSKIM

Badania nad dziejami budownictwa drewnianego w województwie rzeszowskim przyniosły w ostatnich latach szereg interesujących wyników. Obok badaczy krakowskich i warszawskich oraz miejscowego ośrodka naukowego, jakim jest Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, problematykę tę podjęła Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej Oddziału PKZ w Lublinie

W latach 1968—69 powstały w niej trzy dokumentacje historyczne — cerkwi w Smolniku, Krempnej i Komańczy — oraz studium zawierające wytyczne konserwatorskie dla zagrody Sudołów — puszczańskich bartników spod Raniżowa. W roku 1970 przygotowane zostaną trzy następne dokumentacje — cerkwi w Ropkach, Świątkowej Małej i Świątkowej Wielkiej. Rów-

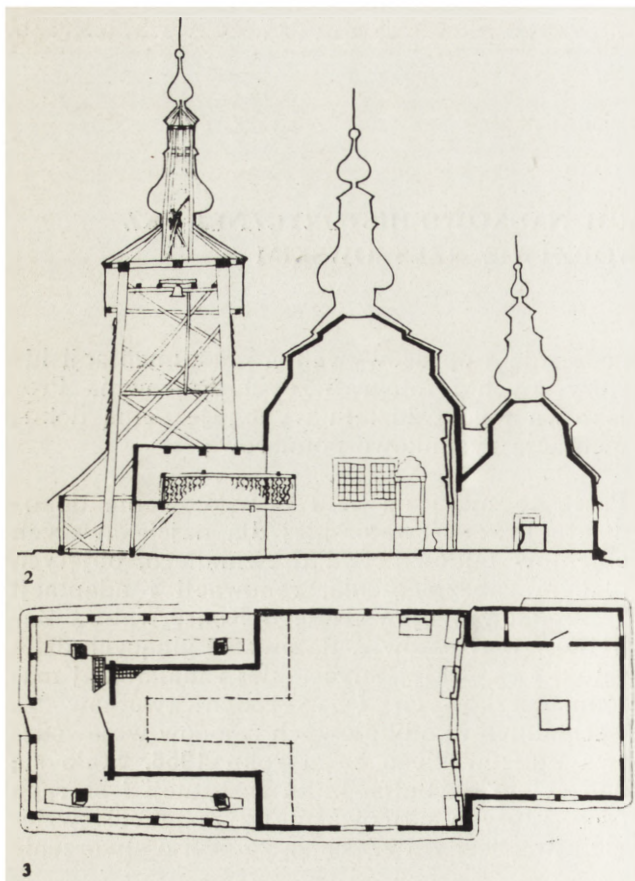
nocześnie z opracowywaniem dokumentacji historycznych i fotograficznych Pracownia Projektowa tego Oddziału wykonuje pełną dokumentację rysunkowo-pomiarową.

Prace te mają na celu przygotowanie dokumentacji konserwatorskiej dla najciekawszych obiektów budownictwa drewnianego, objętych planem zabezpieczenia, renowacji i adaptacji ze środków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie. Ratowanie ginących dzieł sztuki ciesielskiej, snycerskiej i malarskiej małomiasteczkowych i wiejskich twórców ze wschodnich i południowych rejonów województwa rzeszowskiego sięga roku 1956. Stało się ono celem działania kilku instytucji i szeregu osób, których najpoważniejszym przedsięwzięciem w obecnym czasie są zabiegi o stworzenie

1. Krempana, pow. Jasło, cerkiew, widok od południa, stan przed konserwacją (fot. A. Hunicz)

1. Krempana, Jasło district — Orthodox uniate church as seen from the south in its state prior to conservation

skansenu dla drewnianych cerkiewek bieszczadzkich.

W PDN-H Oddziale PKZ w Lublinie badania nad budownictwem drewnianym w województwie rzeszowskim prowadzą: niżej podpisany i mgr Czesław Kielboń. Spod ich pióra wyszła dokumentacja historyczna cerkwi w Krempanie, pow. jasielski, zilustrowana fotografiami mgr. Andrzeja Hunicza (maszynopis, s. 50, il. 103, Lublin 1968). Cz. Kielboń opracował historię tej budowli, autor niniejszego komunikatu przygotował pozostałe rozdziały studium: opis, stan zachowania, główne wartości zabytkowe, wnioski konserwatorskie i aneks. Na przykładzie tej dokumentacji warto się zastanowić nad potrzebą tego rodzaju opracowań i mechanizmem przygotowań do podjęcia robót konserwatorskich przez wykonawców z PKZ.

2. Krempana, cerkiew, przekrój podłużny (rys. szkic T. Michalaka)

2. Krempana, Orthodox uniate church; longitudinal section

3. Krempana, cerkiew, rzut poziomy (rys. szkic T. Michalaka)

3. Krempana, Orthodox uniate church; plan

Nie ulega wątpliwości, że ustalenie przez historyka lub historyka sztuki podstawowych faktów historycznych dotyczących powstania i dziejów obiektu zabytkowego jest pierwszą czynnością wiodącą ku naukowemu poznaniu przedmiotu podlegającego ochronie i wymagającego interwencji konserwatorów. W naszym wypadku zagadnienie to było szczególnie ważne i interesujące z powodu rozbieżności zdań badaczy w datowaniu cerkwi. W. Krassowski czas jej powstania widzi ok. 1640 r.¹ R. Brykowski i T. Chrzanowski wymieniają ogólnie wiek XVII² J. Łoziński i A. Miłobędzki wymieniają wiek XVI—XVII i rok 1771 — wieża³. Bardziej szczegółowe dzieje cerkwi przedstawili J. K. Trybowski i O. Zagórowski⁴, podając że cerkiew pochodzi „z w. XVI. Wieża wybudowana (wg napisu) 1770. Przerobiona 1873. Restaurowana 1895 (...). Na ścianach części rozdzielono ikonostasu barokowego z datą 27.IX.1664”.

Sam obiekt ma kilka dat, z których wymieniona przez Trybowskiego i Zagórowskiego data na wieży, a właściwie ponad drzwiami wejściowymi, to „R. 1778” (daty na częściach siedemnastowiecznego ikonostasu nie udało się obecnie odnaleźć). Pozostałe — nie znane dotąd — to „1783” na żelaznym zamku drzwi w babińcu i „1782” na tablicy fundacyjnej (odnalezionej przez inż. arch. T. Michalaka).

Kwerenda archiwalna pomimo żmudnych poszukiwań nie dała odpowiedzi na chronologię dziejów cerkwi. Wiadomo, że wieś Krempana założona została na prawie wołoskim przez M. Stadnickiego w początkach XVI w. Z tekstu tablicy fundacyjnej⁵ wynika jednoznacznie, że cerkiew w tej wsi istniała już w roku 1507. Żadne zachowane dokumenty nie wspominają o pożarze cerkwi w latach 1507—1782. W tej sytuacji, biorąc pod uwagę przechowanie się we wnętrzu starego, siedemnastowiecznego ikonostasu, materiał budowlany użyty do wzniesienia zrębu oraz charakterystyczne rozwiązanie konstrukcyjnych połączeń poszczególnych wieńców za pomocą ukrytych prostokątnych czopów można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że w obiekcie tym przetrwały do naszych czasów pewne elementy sprzed roku 1782, a może nawet z budowli pierwotnej, która nigdy nie uległa całkowitej zagładzie, a była jedynie remontowana i uzupełniana.

Rozstrzygnięcie tego zagadnienia ma inne jeszcze, dużo bardziej istotne i ogólniejsze znacze-

4. Krempana, cerkiew, pd-wsch. narożnik prezbiterium z odstoniętym węglem (fot. A. Hunicz)

4. Krempana, Orthodox uniate church; south-east corner of presbytery with the quoin exposed

nie, może bowiem wyjaśnić genezę cerkwi drewnianej typu łemkowskiego, a więc cerkwi trójdzielnej — takiej jak prawosławne bojkowskie — lecz uzupełnionej wieżą wystawioną ponad babińcem, nie różniącą się ani swym kształtem, ani konstrukcją od drewnianych wież kościelnych.

W kształtowaniu się cerkiewno-kościelnego typu barokizujących cerkiewek łemkowskich zasadniczą rolę odegrała unia brzeska. Wydaje

¹ W. Krassowski, *Ze studiów nad detalami zabytkowych konstrukcji ciesielskich*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” t. VII, R 1962, z. 1.

² R. Brykowski i T. Chrzanowski, *Drewniana cerkiew potemkowska w Stawiszy*, „Ochrona Zabytków”, XX (1967), nr. 3.

³ J. Łoziński, A. Miłobędzki, *„Atlas zabytków architektury w Polsce”*, Warszawa 1967.

⁴ J. K. Trybowski, O. Zagórowski, *„Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”*, powiat jasielski, maszynopis 1953.

⁵ „...Cerkiew Krempska Dekanatu Dukielskiego po pierwszej Cerkwi, która lat 275 stała rozburzeniu terazniejsza ... Roku Pańskiego jest wystawiona 1782”.

się, że dopiero po roku 1596, a ściślej biorąc po roku 1692, to jest po przystąpieniu prawosławnej diecezji przemyskiej do unii brzeskiej, można szukać pierwszych przykładów zlatynizowanych cerkwi typu łemkowskiego. W omawianej dokumentacji historycznej problem ten pozostał otwarty, a rozważania hipotetyczne w oparciu o skąpe źródła historyczne zostały przerwane na powyższych przypuszczeniach.

Snucie dalszych wniosków przez historyka sztuki staje się niemożliwe i niewskazane bez dokonania badań architektonicznych. Rozwarstwienie i właściwe rozpoznanie drogą analizy porównawczej i formalnej wszystkich elementów struktury budowli jest w obecnym stanie możliwości technicznych ostatecznym zabiegiem badawczym, umożliwiającym odkrycie prawdy o obiekcie zabytkowego. Stąd właśnie konieczność przeprowadzenia badań architektonicznych cerkwi w Krempnej przed przystąpieniem do konserwacji i w trakcie jej wykonywania stała się pierwszą kwestią poruszoną we wnioskach konserwatorskich. Badania te powinny doprowadzić do ustalenia etapów wznoszenia budowli, wyjaśnić ewentualność jednoczesnego lub późniejszego powstania wieży i zakres robót przy „powtórnej” budowie cerkwi w roku 1782 oraz w trakcie późniejszych remontów. Powinny też ustalić sposób pierwotnego pokrycia ścian zewnętrznych budynku — czy zrab był odsłonięty, czy obity gontami, jak wieża, lub deskami.

Zamknięcie pierwszego etapu prac przygotowawczych do konserwacji drewnianego (zresztą nie tylko drewnianego) obiektu zabytkowego powinno być zatem dokonane przy współdziałaniu historyka sztuki lub historyka i badacza architektury. Ich ustalenia, uzupełnione ekspertyzami mykologa i technologa (np. malarstwa), dadzą podstawę do poczynań projektanta, któ-

ry przygotuje dokumentację wykonawczą dla ekip budowlano-konserwatorskich. W ten sposób przygotowana pełna dokumentacja naukowa, badawcza i projektowo-wykonawcza nie zwalnia bynajmniej swych autorów od obowiązku dopracowywania ustaleń i rozwiązań przez cały czas trwania prac renowacyjnych. Zobowiązuje ich do stałego nadzorowania robót, dokonywania w ich trakcie badań niemożliwych do przeprowadzenia przed częściowym choćby rozmontowaniem obiektu i dotarciem do jego konstrukcyjnego wnętrza oraz prowadzenia szczegółowej dokumentacji sprawozdawczej. W czasie robót niejednokrotnie zachodzi konieczność podejmowania istotnych decyzji, zmieniających przygotowany projekt roboczy i wprowadzających nieprzewidziane sposoby zabiegów konserwatorskich. Wspólne podejmowanie decyzji przez kilku biegłych fachowców wyklucza w większym stopniu naruszenie zabytkowej substancji obiektu.

W ubiegłym roku zakończona została konserwacja cerkwi w Smolniku. Autor dokumentacji historycznej tego obiektu nie został włączony do prac wykonawczych, nie miał więc okazji do obrony wysuniętych przez siebie wniosków konserwatorskich, które zrealizowano tylko częściowo. Udział lubelskiej PDN—H w całkowitym procesie badawczo-wykonawczym będzie miał miejsce w bieżącym roku w cerkwi w Komańczy. Ta ciekawa budowla, wraz z kilkoma bliźniaczo podobnymi cerkwiemi z doliny środkowej Osławy, będzie przedmiotem szczegółowych badań w najbliższym czasie. Cerkiew w Krempnej — jedna ze starszych, o ile nie najstarsza z obecnie zachowanych cerkiewek łemkowskich — czeka na pełne poznanie, na decyzje warunkujące jej zachowanie.

dr Stanisław Michalczuk
Pracownie Konserwacji Zabytków Lublin.

FROM INVESTIGATIONS ON WOODEN BUILDINGS IN RZESZÓW VOIVODSHIP CARRIED OUT BY SCIENTIFIC-HISTORICAL DOCUMENTATION DEPARTMENT OF THE LUBLIN HISTORICAL MONUMENT CONSERVATION ATELIER

In his article the author deals with works on documentation for the wooden building monuments in the Rzeszów Voivodship area which are actually carried out by the Scientific-Historical Documentation Department of the Historical Monument Conservation Atelier in Lublin. More detailed attention is paid by the author to problems, and especially that of dating,

of the wooden orthodox uniate church at Krempna, Jasło district, as he himself collaborated in preparing of its historical documentation. The need for a more tight co-operation between the historian-documentalist and the architect and builder is emphasized in conclusion.